

I. BEVEZETÉS

I. 1. LEHET-E FOLKLORISZTIKAI VIZSGÁLAT TÁRGYA AZ EMLÉKKÖNYVKULTÚRA?

Ez a könyv – mint alcíme is jelzi – nem általában az emlékkönyvek vizsgálatával foglalkozik, hanem azok XX. századi kulturális és folklór vonatkozásával, csakis azokkal a kérdésekkel, amelyeket a folklorisztikai emlékkönyvkutatásban a legfontosabbnak tartok. Azonnal felmerül tehát a kérdés: jogosult-e a folklorisztika állást foglalni az emlékkönyv jelenségkomplexum kérdéseiben? Alkalmas-e a folklorisztikai megközelítés arra, hogy érvényes válaszokat adjon az emlékkönyvekkel kapcsolatos problémákra? Vagyis: tisztázandó, hogy folklór-e az emlékkönyvkultúra, és ha igen, akkor milyen mértékben, formában és módon az.

Definícióm szerint az *emlékkönyv, mint jelenségkomplexum a nem-folklór jelentkezése folklórszerű megnyilvánulásokban és szabályszerűségek alapján a folklór és a nem-folklór határterületein.*

Definícióm két alapfogalma: a *folklór* és a *nem-folklór*. Sajnálatos módon e két fogalom pontos jelentése is tisztázó magyarázatra szorul. A folklór meghatározására a folklorisztika története során számos definíció született.¹ A definíciók többsége megegyezik abban, hogy a folklórt meghatározott történeti-társadalmi képződménynek tekinti, tágabban bizonyos társadalmi osztályok, csoportok társadalmi tuda-

¹ Standard Dictionary 1949. 398-403.

tát,² vagy szűkebben értelmezve „a közösségi valóságelsajátítás művészi termékeinek az összességé”-³ értve rajta.

A folklór definíciókat olvasva feltűnik, hogy azok többségéből mennyire hiányzik az elméleti alapozás, és hogy megmaradnak a folkloristák érdeklődési körébe tartozó jelenségek felsorolásának szintjénél.⁴ A tradicionálisan folklóralkotó társadalmi osztályok, csoportok felbomlásával, átalakulásával és megszűnésével, továbbá a klasszikus folklór műfajok és jelenségek lassú, majd felgyorsult és feltartóztatlan eltűnésével egyre nyilvánvalóbbá vált az etnográfusok, folkloristák számára, hogy a hagyományos folklór definíciók kevésbé tarthatók a jövőben.

Mamie HARMON már 1949-ben új aspektust állít a középpontba a folklór meghatározására tett kísérletében: *„Folklore might be defined-not as applying to certain branches of lore rather than others-but in terms of the ways in which it is acquired, used, and transmitted [...] Folklore then may crop up in any subject, any group or individual, any time, any place. It might be thought of as comprising that information,*

² KATONA 1979. 11., 25.; VOIGT 1972. 18.

³ VOIGT 1972. 18.

⁴ VÖ. BAUSINGER (1968) kritikájával a néprajz hagyományos elméletelenségéről. A tárgy felsorolásszerű számba vételével való folklór definícióra lásd az egyik klasszikus példaként:

BARBEAU (Standard Dictionary 1949. 398.) *„Whenever a lullaby is sung to a child; whenever a ditty, a riddle, a tongue-twister, or a counting-out rime is used in the nursery or at school; Whenever sayings, proverbs, fables, noodle-stories, folk-tales, reminiscences of the fireside are retold; [...] Then we have folklore in its own perennial domain, at work as ever, alive and shifting, always apt to grasp and assimilate new elements on its way.”* („Valahányszor egy bölcsődalt énekelnek egy gyerekeknek; valahányszor egy dalocskát, találókérdést, nyelvtörőt vagy kiszámolót mondanak az óvodában vagy az iskolában; valahányszor szólásokat, közmondásokat, állatmeséket, bolondos történeteket, népmeséket, tűzhely melletti emlékezéseket ismételnék el; [...] akkor a folklór örökéletű birodalmába érkezünk; mely munkában van, mint öröktől fogva volt, él és mozog, mindig készen arra, hogy az útjába eső új elemeket megragadja és asszimilálja.”)

those skills, concepts, products, etc., which one acquires almost inevitably by virtue of the circumstances to which he is born."⁵

Harmon meghatározása szerint tehát a folklór definiálása szempontjából nem az a lényeges, hogy egy meghatározott társadalmi osztályhoz, csoporthoz kötődik a léte, hanem hogy a folklór körébe tartozónak gondolt dolgok, jelenségek jól meghatározható törvényszerűségek – a folklór törvényszerűségei – alapján léteznek, használóik a folklór módjára jutnak hozzájuk, élnek vele és hagyományozzák tovább azokat. A dolgok, jelenségek addig tartoznak a folklór körébe, amíg így egzisztálnak, amikor már vagy még nem így, akkor nem tartoznak a folklórhoz.

A folklorisztikában hagyományosan három alapkritériumot szoktak meghatározni egy-egy anyag, jelenség folklór jellegének eldöntéséhez:

- a szájhagyomány útján történő terjedést, hagyományozódást;
- a kollektív és anonim alkotást és terjesztést;
- a variánsok egymás melletti életét.

Az újabb folklorisztikai kutatások és folklórelméleti elgondolások fényében tisztán látszik, hogy ezek a kritériumok nemcsak a hagyományőrző parasztság népi tudásaként (szűkebben: művészi valóságelsajátításaként) meghatározott folklór jellemzői, hanem sokkal szélesebb társadalmi-történeti térben-időben értelmezett jelenségkomplexumok is leírhatók általuk.

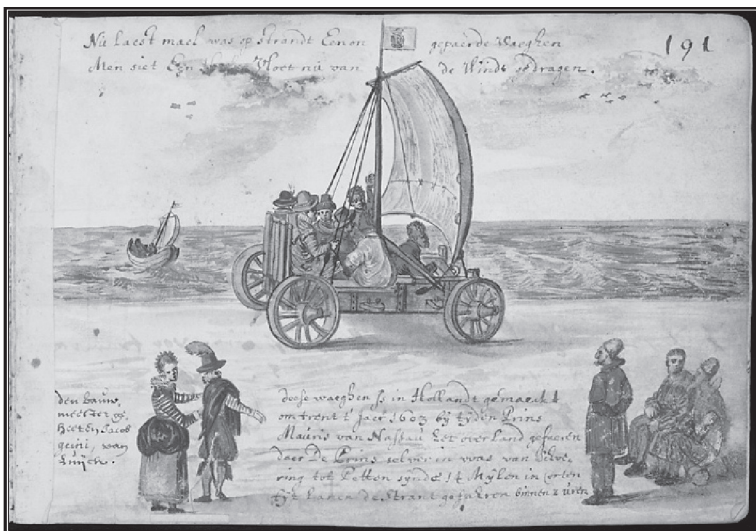
CSISZTOV⁶ elgondolásában odáig jutott el, hogy a folklór mi-benlétének megállapítása folklór és irodalom jellemzői sorának szembeállításával teljességgel alaptalan, terméketlen és történetietlen kö-

⁵ Standard Dictionary 1949. 399-400. („A folklórt lehet úgy meghatározni, hogy ne a tudás (lore) bizonyos formáira vagy bizonyos emberekre vonatkozzon, hanem abból a szempontból, hogy hogyan jutnak hozzá, hogyan használják és adják tovább. [...] A folklór tehát megtalálható bármely témakörben, bármely csoportban vagy egyénben, bármikor és bárhol. Úgy írható le, mint azoknak az információknak, készségeknek, fogalmaknak és termékeknek stb. összessége, amelyeket az ember majdnem elkerülhetetlenül elsajátít azoknak a körülményeknek következtében, amelyekbe beleszületik.”)

⁶ CSISZTOV 1971. 241-247.

Michael van Meer *album amicorum* (XVII. szd.)
The University of Edinburgh Information Services EUL Special Collections,
La.III.283

Két oldal Michael van Meer *album amicorum*ából (XVII. szd.)